

A hazai gazdaságpolitika problémái

**Interjú Dr. Bélyácz Iván, akadémikus,
egyetemi tanárral és Szász Erzsébettel,
a Partiumi Keresztény Egyetem Gazdaság-
és Társadalomtudományi Kar
egyetemi docensével**

Jelen tanulmány a hazai gazdaságpolitika elmúlt tizenhat évének strukturális és működési problémáit elemzi egy átfogó szakértői interjú keretében, amely Dr. Bélyácz Iván akadémikussal, egyetemi tanárral és Szász Erzsébettel, a Partiumi Keresztény Egyetem egyetemi docensével készült. Az interjúalanyok rámutatnak, hogy a 2010 után kiépült, erős állami intervencióra épülő „politikai kormányzás” egy torz, duális gazdasági szerkezetet hozott létre, amely nagymértékben kiiktatta a piaci versenyt. A beszélgetés feltárja, hogy az erőforrások koncentrált, tervgazdasági módszerekre emlékeztető elosztása, így a megaprojektek, a kormányközeli vállalatok és az alacsony hozzáadott értéket termelő multinacionális cégek preferálása, hogyan gátolja a hazai kis- és középvállalkozások (kkv-k) dimenzióváltását és innovációját. A szakértők hangsúlyozzák a kockázatmegosztás súlyos anomáliáit is, a jelenlegi rendszerben a téves döntések gazdasági, társadalmi és környezeti terheit az állam áthárítja, miközben a kivételezett szereplők mentesülnek a valós piaci kontroll alól. A konklúziójuk szerint a zsákutcás, extenzív ipari fejlesztések támogatása helyett vissza kell térni a piaci értékítéllethez. Ennek feltétele a kkv-szektor adminisztratív terheinek csökkentése (dereguláció), a tudáslapú szolgáltatások előtérbe helyezése, valamint egy kiszámítható, átlátható és normatív állami szabályozási környezet helyreállítása, amelyben ismét a vállalatok válnak a stratégiaalkotás és a kockázatvállalás fő hordozóivá.

Köz-gazdaság: Mi volt a hiba az elmúlt tizenhat év gazdaságpolitikájában, s ez mennyiben következett az azt megelőző tizenhat év gazdaságpolitikai döntéseiből? Mi bizonyítja pontosan, hogy eltorzult a gazdasági szerkezet?

Bélyácz Iván és Szász Erzsébet: 2010 után proaktív – intervenciós kormányzati gazdaságvezetés honosodott meg hazánkban. Erős volt a nemzetközi felfogástól különbözőség és a megelőző időszak hazai gazdaságpolitikai gyakorlattól való eltérés szándéka, valamint a konvencionális (ortodox) megoldásoktól való eltávolodásra törekvés. Szabályozási befolyásolás szempontjából a nemzetgazdaság duális szerkezetűvé vált, amely egyik oldalról átfogta a versenyszférát és a közüzemi vállalatokat, másik oldalról a kormányközeli vállalatok preferenciális elbánásban részesülő hálózatát jelentette. Ilyen körülmények között nem lehetett szó azonos működési – és versenyfeltételekről, s ez torzulást okozott a hazai vállalatok esélyeiben és működési szerkezetében. A beruházási döntéshozatalban megszaporodtak az előzetes hatásvizsgálat nélküli direkt beavatkozások. A kormányközeli vállalkozások indulhattak egyetlen pályázóként közbeszerzési tendereken, előnyben részesülhettek többszereplős esetekben, ahol bizonyos kitételek csak adott vállalatra vonatkoztak. Ennek a forráselosztási gyakorlatnak jellemzője volt a beruházási projektek túlárazása, a mesterségesen kialakított monopolpozíció, s az árajánlatok szigorú opponálásának hiánya. A kormányzati politika által irányított gazdasági működést súlyosan torzította a verseny legtöbb elemének kiiktatása.

A megelőző tizenhat évben tovább élt az extenzív fejlesztés megrögzött eszméje, s ehhez természetes kellékként odatartozónak vélték a megaprojektek uralmát, az erőforrások koncentrált elosztását és újraelosztását, valamint a kiemelt nagyvállalatok bőséges kormányzati támogatását. Ez csupán alig több, mint száz vállalat kedvezményezését jelentette. Az extenzív fejlesztés helyett több száz vállalat helyzetbe hozatalával felnövelhető lett volna a kis – és középvállalatok exportképességi felülete. Ennek feltétele lett volna hazai tulajdonú vállalatok számára lehetővé tenni korszerűsítő beruházásokat, rekonstrukciókat, hatékony menedzseri tudást, a vállalati munkafolyamatok digitalizációját és a produktivitás növelését lehetővé tevő innovációt.

Köz-gazdság: Mit értenek pontosan „politikai kormányzáson”, és miben különbözik a gazdaságstratégia megalkotása annak gyakorlati alkalmazásától? Hogy lehet hatékonyan érvényesíteni a stratégiai elképzeléseket?

Bélyácz Iván és Szász Erzsébet: A megelőző tizenhat évben hazánkban kifejezett formában működött a gazdaság politikai kormányzása. Eszerint számos gazdasági döntés (még a vállalatiak is) meghozatalában gyakori volt a kormányzati intervenció. A politikai kormányzás áthatja a gazdaság befolyásolásának minden mozzanatát a fejlesztési irányok kiválasztásától a termelő projektek kivitelezési módjának meghatározásáig, a preferált területek szelekciójától az eszközök megválasztásáig. A választott gazdaságkormányzási mód együtt járt a döntési jogkörök mértéktelen centralizálásával, a piaci elemek nagy részének kiiktatásával, a verseny teljes mellőzésével. A gazdaság politikai kormányzásából szükségképpen következik a beruházási megaprojektek uralkodó szerepe. Ebben a kormányzási

módozatban jellemző a kormányzat túlhatalma. A beruházási célok kiválasztásától a termelő projektek támogatásáig, a kormányzat közvetlen befektetési aktivitásától a kiválasztott vállalatok elkülönített kezeléséig széles a beavatkozási lehetőségek sávja. Ilyen körülmények között a vállalati szintű beruházási döntések olyan keretrendszerbe transzformálódnak, ahol nem érzékelhetők a vállalatot érő piaci impulzusok, mérsékelt az informáltság vevőkről, a versenytársakról, általában a környezeti erőterőről. A gazdaság politikai kormányzásának keretrendszerében nem ütköztethetőek egymással érvek, feltételek, kritériumok, s mindez oda vezet, hogy megbomlik a gazdaságfejlesztési eszköz – és célrendszer belső konzisztenciája. E gazdaságvezérlési módnak az a fő ellentmondása, hogy a gazdaság befolyásolásának e szisztémája csupán a politikai akarat közvetítésére alkalmas, ám nem képes koherens keretrendszer megalkotására, hogy alapul szolgálhasson belső ellentmondásoktól mentes gazdaságstratégia kialakításához. A politikai kormányzás vélt előnye ellenére, a viták és egyeztetések kikerülésével, a kormányzati akarat hézagmentes érvényesítésével, a koncentrált forráselosztással nem a gazdaság ellenállóképességét erősítette, hanem a legtöbb vonatkozásban törékennyé és sérülékennyé tette a gazdaság szerkezetét. A gazdaság politikai kormányzásához – kedvezőtlen körülményként – hozzátartozott a jogbizonytalanság, a normativitás hiánya, az adózás kiszámíthatatlansága, a jövőkép hiánya, a kormányzati beavatkozások váratlansága és a bizalom teljes hiánya.

Piacgazdasági körülmények között a stratégia – alkotás fő letéteményese a vállalat, mert a döntésekért a vállalt felelősségnek és a befektetések eredményességének a vállalat a legfőbb hordozója; a kormányzat feladata a működés feltételeinek biztosítása egy kiszámítható, átlátható és stabil szabályozási és adózási környezet kialakításával.

Köz-gazdaság: Gyakran felvetődik az a probléma, hogy a magyar vállalatok, nemzetközi összehasonlításban, kicsik. Lehetne – e, és hogyan, gyorsítani a vállalatok növekedési folyamatát? Milyen nemzetközi példák láthatók erre az elmúlt évekből?

Bélyácz Iván és Szász Erzsébet: A hazai vállalatok méretpiramisa megfelel a gazdaság közepes fejlettségének, a belső piac nagyságának, s a nyitottságból következő nagyfokú exportra utaltságnak. A piramis csúcsán néhány száz nagyvállalat, középen több ezer kis – és középvállalat helyezkedik el, a talapzatot százezer mikrovállalat képezi. A vállalati mérettartományok közötti mozgásban a kisvállalkozások közepes méretűvé, valamint a középvállalatok nagyvállalattá válása okozza a legtöbb dilemmát. A hazai vállalatok méretváltása általában szerves fejlődés útján, a realizált profit újra befektetésével megy végbe. A nemzetközi példák arra mutatnak, hogy dinamikus változások lehetnek az akvizíciók, a stratégiai partnerségek vállalatok és különböző befektetése erőcsoportok között. Gazdaságunkban már ma is a szolgáltatási ágazatok állítják elő az új érték több mint kétharmadát, s a jövőben az új munkahelyek többsége is itt jön létre. Arra kell számítani, hogy a tudásalapú vállalatok túlnyomó többsége a szolgáltatások kis – és középvállalati szektorában összpontosul.

Az alacsony hozzáadott érték előállítására képes, termelő nagyvállalatok további favorizálása és optimális méretgazdaságossági szintjük keresése fenntartaná a gazdaság zsákutcás állapotát, s akadályozná a tudásalapú vállalatok elterjedését és megerősödését.

Köz-gazdaság: Cikkük egyik kulcseleme, hogy a kockázatmegosztás tekintetében jelentős torzulás volt tapasztalható az elmúlt tizenhat évben. Mi a helyes kockázatmegosztási arány az állam és a nagyvállalatok között – különösen a nagyberuházások esetében? Milyen tapasztalatok halmozódtak fel e tekintetben az elmúlt húsz évben a nemzetközi pénzügyi piacokon?

Bélyácz Iván és Szász Erzsébet: A korábbi tizenhat év gazdaságkormányzásának egyik legsúlyosabb következménye a kockázatviselés tisztázatlansága volt. Elméletileg a tőkét működtető befekteti a forrástulajdonosok pénzét, s igyekszik olyan döntéseket hozni, amelyek minimalizálják a kockázatot és a bukás esélyét. A gazdaság politikai kormányzásának nálunk kialakult rendszerében a gazdasági aktorok nem viseltek valós kockázatot, mivel az alapvetően lojalitás alapú ke-retrendszerben a kormányzat és a kiválasztott vállalatok különös szimbiózisban együttműködve a döntési hibák és a téves döntések következményeit a jövőre háríthatták. Ezek a következmények növekvő inflációban, fokozódó állami eladósodásban, permanens bizalmi válságban csapódtak le. Ez a rendszer kiiktatta a vállalati kockázatviselés kötelmét. A gazdaságkormányzási hibák, tévedések és károk társadalmi költségeit, az elmaradt haszon következményeit a stagfláció, az emberek egészségének veszélyeztetése és a környezet állapotának romlása egyenlítette ki. A termelő beruházások döntésében és finanszírozásában a vállalat a főszereplő, s a kockázat viselője is a vállalat lehet. E beruházások esetében az állam esetleg garanciavállalással vehet részt a folyamatban, stratégiai súlyú fejlesztések esetén. Az állami (közületi) beruházásoknak az eldöntésénél a fenntarthatóság követelményének teljesülése a legfontosabb. Ami a pénzügyi piaci befektetések kockázatkezelését illeti, ott a kockázat fedezését szolgáló tranzakciók gondoskodnak a bukás kockázatának minimalizálásáról és a prudenciális követelmények teljesítéséről. Nagy volumenű beruházások döntésében és finanszírozásában a konzorciális megoldások az irányadók. Ebben a tekintetben a kockázat megosztását tartják a legjobb megoldásnak.

Köz-gazdaság: Sokat beszélnek arról a szakmai közvéleményben, hogy az állami támogatások helyett vissza kell térni a piachoz, mert a piac méri jól a teljesítményeket. Egyetért ezzel az állítással? Melyik piac az, amely valóban jól méri a teljesítményt, és hogyan kell úgy alakítanunk a piacokat, hogy azok hűen tükrözzék a vállalatok valós teljesítményét?

Bélyácz Iván és Szász Erzsébet: Gazdaságunkban bevett kormányzati szokássá vált az idetelepült multinacionális cégek itteni leányvállalatainak bőkezű beruházási támogatása. A vállalatoknak nyújtott kormányzati támogatások – fejlesztési célokat szolgálva – kevés számú gazdasági egységet kedvezményeztek. E fejlesztési támogatások haszonélvezői tőkeerős külföldi vállalatok voltak. Eze-

ket a források a kormányzat abban a reményben nyújtotta vállalati beruházások finanszírozásához, hogy ezekből később új érték keletkezik a társadalom számára. E támogatásokat ritkán nyújtották konkrét kritériumok teljesítését elvárva a kedvezményezett cégektől. Ezek a juttatások nagyon koncentráltak voltak, kevés számú ágazatot preferálva (járműipari klaszter, akkumulátor gyártás). Ha a fejlesztésre érdemes vállalatok széles köre tartósan kimarad a források elosztásából, akkor a nemzetgazdasági teljesítmény tartósan alatta marad az elérhető méreteknél. Ez a forrásjuttatás – az állami költségvetési források relatív szűkössége folytán azt is jelenti, hogy nagyon sok vállalat (arra érdemes termelési keresztszettek sem) egyáltalán nem részesedhetett a támogatásokból. Sokak egybehangzó véleménye szerint a koncentráltan kiosztott gazdaságfejlesztési források nagyságával nem állt arányban hasznosulásuk hatékonysága. Nem versenykörülmények között gazdálkodó cégek esetében a támogatásokban megtestesülő tartós kivételezés önmagában azt jelenti, hogy más ágazatok vállalatai – köztük kis- és középvállalatok nem juthatnak segítséghez korszerűsítésükhöz, ellenálló képességük növeléséhez, új technológiák birtokba vételéhez. Ha -egyébként fejlődőképes- vállalatok tömegei nem részesedhettek kormányzati forrásokból, sem a kedvezményes hitelekben, mert nem versenyképes, exportképtelen vállalatok kapták a források javát, vagy külföldi többségi tulajdonban lévő cégek a kedvezményezettek, amelyeknek ilyen ajándékra nincs is szükségük, akkor ez az elosztás torzult ágazati és funkcionális szerkezetet eredményez.

Az erőforrások elosztásában, a vállalkozásra ösztönzésben, a vállalati teljesítmény mérésében a piac a legfontosabb intézmény. A piacok sohasem hibátlan értékmérők, vannak piaci torzulások, lehetséges bizonyos aktorok részéről a piaci erőfölénnyel való visszaélés, ismeretesebb piaci szereplők közötti összejátszások. Mindazonáltal a piac személytelen ítéleteivel a leghitelesebb szelekciós mechanizmus. A jelenlegi hazai viszonyok között – az ismert korábbi események tudatában – a legfontosabb a piaci korlátozások felszámolása, a piac érvényesülésének biztosítása.

Köz-gazdaság: Egyik legfontosabb megállapításuk szerint az elmúlt időszakban a tervgazdaságszerű irányítási mód állt a középpontban. A magyar közgazdaságtanban régóta központi téma a terv és a piac viszonya; össze lehet-e egyeztetni a piac működését és a tervezést?

Bélyácz Iván és Szász Erzsébet: A korábbi másfél évtizedben az erőforrások elosztási arányai hasonlatossá váltak a tervgazdasági korszak nagyprojekt központú beruházási szerkezetéhez. Ugyanezen idő alatt gyengült a szabályozás – ösztönzés normativitása, s elharapózott az egyedi kivételek gyakorlata. A támogatás – preferálás legfőbb módja a póre osztogatás, kedvezményezés, kivételezés, s a kötelezettségek alóli mentesítés lett. A döntési centralizáció nyomán a piaci információs bázis fontossága, az érdekeltek szempontja, a döntéselőkészítés alapossága egyaránt mellékes volt, általában egyetlen változat képezte a döntés alapját. Nagyon rövid idő alatt születtek nagy horderejű beruházási – fejlesztési döntések kellő alaposság és érlelés nélkül.

A nagyprojekt központú fejlesztéspolitika nem bizonyult optimális megoldásnak, a piaci részpoltika (nitche) biztatóbb perspektívát hordoz. A hazai fejlesztéspolitika súlypontját célszerűbb volna kis – és középvállalatokra, tudásigényes területekre helyezni. A kormányzat által kezdeményezett nagy programok helyett inkább célravezető volna deregulációt végrehajtani a kis – és középvállalatok szabályrendszerében, megszabadítva e vállalati szektort sok felesleges kötöttségtől, korláttól, felesleges és ésszerűtlen szabálytól.

Piacgazdasági viszonyok között a terv és/vagy piac dilemma átalakult. Manapság a piaci alkalmazkodás mellett a vállalatok stratégiai tervei jelölhetik ki a vállalati cselekvés irányát. E stratégiai iránykijelölés nem hasonlítható a tervgazdasági tervekhez és szabályozókhoz, mert piaci viszonyok között nem a kormányzat a vállalati döntések főszereplője, hanem a döntéseivel kockázatot vállaló tőkeműködtető.

Köszönöm a beszélgetést!
Trautmann László